

ТМ	Г. XXII	Бр. 3-4	Стр. 239 - 253	Ниш	јул - децембар	1998.
----	---------	---------	----------------	-----	----------------	-------

UDK 316.48:316.2

Оригинални научни рад

Примљено: 18.05.1998.

Радмила Пајић

Гуча

ПРОМИШЉАЊА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА У СОЦИОЛОШКИМ ТЕОРИЈАМА

Rezi me

Polazi se od konstataci je da ne postoji sinteti -ko-sistematska teori ja dru { tveni h sukoba. I pak, u ci qu wi hovog svestrani jeg razmatra wa, i zvodqi vo je da se su-el e posebna konfli ktol o { ka shvatawa predstavni ka razli -i ti h soci ol o { ki h orjentaci ja i , u krajwem rezul tatu, i lustrati vno pri ka` u komplementarna mi { qewa o ovom va` nom dru { tvenom fenomenу. Pri tom, kori { }ewem onoga { to ni je jednostrano i prevazi |eno u postoje}i m teori jama, kao i aktual i zaci jom wi hovi h raci onal ni h jezgara, mogu}e je dati geneti -ko, konkretno-i stori jsko, struktural no, funkci onal i sti -ko, svestrano i su { ti nsko obja { njewe dru { tveni h sukoba i , na osnovu toga, predvi |ati tendenci je daqeg toka wi hovog razvoja.

Kqu-ne re-i : dru { tveni sukobi , soci ol o { ke teori je, Budi mpe { tanska { kol a, kri ti -ka teori ja dru { tva, marksi sti -ka teori ja, funkci onal i sti -ka teori ja.

Ne postoji sintetičko-sistematska teori ja druштвених сукоба. Међутим, у циљу њиховог свестранијег разматрања, изводљиво је да се сучеле посебна конфликтолошка схватања представника различитих социолошких оријентација и, у крајњем резултату, илустративно прикажу комплементарна мишљења о овом важном друштвеном феномену.

Значајни зачеци разматрања социјалних сукоба налазе се у делу социјал-утописте Сен Симона. Он је уочио сукоб између класа (мада му је контрадикција између капиталиста и радника морала бити скривена - пошто је историјски тек настајала). Условљеност тог

друштвеног сукоба тражио је, прво, у власништву,¹ а затим и у експлоатацији оних који учествују у производњи од стране нерадничке класе: племства, свештенства и чиновништва. Полазећи од схватања да се друштво креће по логици апсолутне нужности закона прогреса и круто заступајући став о предоминантној моћи знања, долази до становишта да ће у етапи развоја друштва, коју назива органском доћи до измирења класних интереса, тако што би се остварило јединство у моралном, политичком и духовном погледу - на основама науке која треба: да се ослободи туторства теологије, да објективно тумачи друштво и позитивно усмери његово кретање. Из тога извлачи илузорни закључак да ће се друштвени сукоби дефинитивно елиминисати. Начин њиховог разрешавања видео је у реформи, у прихватању налога позитивно-засноване науке: за уставним изменама - ради легалног укидања права наслеђа и државе, која није надрастала друштвене антагонизме путем умно утемељених закона те за мирно преузимање политичке власти од стране индустријалаца и формирање владе - ради управљања корисном производњом, капиталом и стварима, а не људима. Сен Симон је обичне раднике сматрао варварима, који то не би могли да изведу без насиља. Његов пројекат укидања друштвених сукоба повезан је са успостављањем таквог режима који уводи делотворну организацију и системску употребу знања (под условом да се онемогући спајање индустријског принципа са њему инкомпатибилним - војним устројством - што би тек довело до стања општег сукоба). Сен Симоново учење се одликује разноврсношћу идеја. То је утицало да његово дело постане инспиративно за ауторе различитих теоријских усмерења, који су долазили не само до међусобно-допуњујућих него и до дијаметрално-супротних закључака. Један од њих је Огист Конт.

Огист Конт је констатовао да је друштво његовог доба захваћено оштрим сукобима због поделе рада, која води до интелектуалног и моралног диференцирања међу појединцима и до разбијања друштвеног консенсуса. Излаз из "друштвене дезорганизације" тражио је у друштвеној акцији - да би се успоставило духовно јединство, омогућио *consensus social* и координација између друштвених класа (чије је постојање правдао, сматрајући природним присуство неједнакости и подређености у друштву). Да би се остварили ови циљеви, "социјална физика" (социологија) за основни задатак има да поучава све класе потчињавању моралним законима свог положаја, пошто савршена расподела улога и усаглашености органа у друштвеном организму представљају крајњи циљ еволуције.² Тако је

¹ Fiamengo, A. (1966) *Saint-Simon i Auguste Conte*. Zagreb: Matica hrvatska, стр.28

² Конт, О. (1962) *Курс позитивне филозофије*. Београд: Култура.

Огист Конт дао елементе за органицистичку теорију друштвених класа³ и неке антеценденције језгра класичне функционалистичке теорије - што друштвене сукобе третира као патолошку појаву коју треба лечити и уклањати је.⁴ Рецимо, Диркем је у делу *О подели друштвеног рада*, наводио индустријске сукобе између рада и капитала као пример аномије и оправдавао нужност нормативне регулације односа унутар капиталистичке производње ради подупирања друштвене хармоније. Притом, није увидео да је нормално стање оно догађање у друштву у којем би социјални сукоби били претпоставка за друштвено слагање. То није уочио чак ни данашњи теоретичар Френсис Фукујама, који своју парадигму заснива на ставу да ће, са универзализацијом Западне цивилизације и тријумфом либералне демократије, бити карактеристично релативно хармонично друштво без сукоба.

За разлику од теоретичара који се, уместо антагонистичког, држе хармонијског модела друштва и истражују могућности институционализоване експлоатације⁵ кроз "право на нешто за ништа", Карл Маркс се није бавио питањима симетрије и компромиса у узајамним односима друштвених класа, нити институционалним епифеноменима али ни институционализацијом социјалних сукоба. Он се определио за "радикалну трансформацију класног друштва" ради остваривања бескласног. Заузео је аподиктички став да једина друштвено-историјска снага, која то може да оствари путем укидања поделе рада, приватног власништва и државе јесте радничка класа - као до краја револуционарна класа, чији је циљ укидање свих класа. Овакво Марксово залагање произишло је из његове тврдње да је сваком класном друштву иманентна скривена или отворена класна борба - пошто је она битно обележје друштвених класа и појавни израз унутрашње друштвене противуречности између производних снага и односа производње. Значи, Маркс класну борбу, чији је покретач - класни интерес, а крајњи циљ - укидање суштинских узрока антагонизама, исказује као централни друштвени сукоб који је манифестни израз објективне структуре друштва, и у њој присутне противуречности између производних снага и односа производње. Односи производње јављају се као деструктивна снага у моменту када облици својине, поделе рада, расподеле друштвених добара и друштвене моћи постану сметња развоју производних снага и, тиме, сметња даљем напретку друштва. Тада скривени облици друштвеног сукоба добијају отворенији вид. Према томе, Маркс је у до краја

³ Митровић, Љ. (1988) *Основи социологије*. Београд: Стручна књига, стр.83.

⁴ Kuvačić, I. (1979) *Sociologija*. Zagreb: Školska knjiga, стр.103-114.

⁵ Coser, L. (1970) *Continuities in the Study of Social Conflict*. New York: The Free Press, стр.147.

заостреној противуречности између производних снага и односа производње, видео порекло свих сукоба историје. Он различитим облицима друштвеног сукоба посвећује различиту пажњу. Егзогене је само назначио - када је напоменуо националне сукобе и сукобе на међународном плану, сматрајући да ће они нестати интегрисањем Међународне заједнице. Ендогене је, углавном, нагласио - на пример, економске (између експлоатисаних и експлоататора који су условљени поделом рада и приватном својином); политичке (који се тичу измене политичких односа постојећег система државне власти); идеолошке (за повезивање редова унутар једне класе); говорио је и о религијским⁶ (који - како је истакнуто у *Циркулару против Кригеа* - произилазе из нетолерантности сваке религије, па и "религије љубави"), као и о другим - о социјалним контрадикцијама између града и села, мушког и женског рода etc. Међутим, неке друштвене сукобе је потпуно запоставио - рецимо, професионалне. Значајно је његово указивање на велику међузависност између друштвених сукоба и сукоба са природом - што је до данас опште прихваћено у науци, али је зато Марксово схватање друштвених класа и друштвених сукоба, постало предметом преиспитивања у свим струјама мишљења, па и у оквиру марксистичке.

Никос Пуланкас у делима *Класе у савременом капитализму i Политичка власт и друштвене класе*, (а са нешто мало измена и у наредним својим књигама), на структуралистички начин објашњава класне сукобе и, везано за њих - класе, историју и државу; одбија интерпретацију класних борби у смислу да оне суштински одређују начин егзистенције друштвених класа јер сматра да су детерминишуће матрице њихове суштине: друштвене структуре, које на њих делују посредовано и вишеструко – тиме што утичу на друштвене односе у економском, политичком и идејном погледу. За њега је процес класних борби облик одвијања историје, али је мишљења да њену есенцију условљава комбинација објективних друштвених структура, а не одређује је класа као субјект друштвеног развоја. Зато одбија Марксову дистинкцију на "класе по себи" и "класе за себе". Државу види као поприште реперкусија класних борби и као резултанту политичких сукоба, међутим, ни она "није никаква бит ни субјект историје, ни обични објект - инструмент владајуће класе", него "делује на несигурну компромисну равнотежу између владајућих и потлачених класа".⁷ На основу тога, тврди да је кључ за њено објашњење оно што је инваријантно у њеним различитим манифестацијама - а то је чињеница да регулише конститутивне супротстав-

⁶ О религијским сукобима, као најдужим и најжешћим реалним социјалним сукобима, говори савремени харвардски професор Семјуел Хантингтон

⁷ Poulantzas, N. (1981) *Država, vlast, socijalizam*. Zagreb: Globus, стр.28-119.

љености народа, што јој омогућава да се испољава као његов кохезивни фактор. Као и Алтисер, тврди да држава организује консенсус не помоћу репресије, већ идеологије коју озакоњује и проводи кроз религијске програме, образовне програме и програме средстава за масовну комуникацију.

Ференц Фехер, Агнес Хелер и Ђерђ Маркуш (именовани од стране Ђерђа Лукача као представници *Будимпештанске школе*⁸) залагали су се за процес остваривања универзалних људских вредности, посредством борбе за задовољавање радикалних потреба.⁹ У том контексту су сагледали Марксово наслеђе и приписивали му тензију између схватања радничке класе - као пуког извршиоца историјске мисије укидања класног сукоба и ње - као свесног револуционарног субјекта, нудећи плодотворну идеју о плурализму могућих субјеката, који ће се ухватити у коштац са постојећим друштвеним противуречјима и у друштвеном конфликту деловати као самоорганизовани колективни субјект, на основама аутономних опредељења демократских индивидуа и консенсуално прихваћених регулативних вредности и норми понашања.

"Критичка теорија друштва", коју је изнедрила *Франкфуртска школа*, такође се ослободила митологије о историјској улози непогрешиве револуционарне класе - за "укидање" класног друштва и класних сукоба. Она се, такође, у свом настојању да обезбеди аутономију у односу на све друге затечене свести, супроставља и просветитељству које је, утичући на стварање позитивистичке, прагматичке и утилитарне идеологије, допринело повећаној конфликтности у друштву. Херберт Маркузе је у својим делима: *Једнодимензионални човек*, *Мерила времена*, *Ерос и цивилизација*, *Ум и револуција* и *Есеј о ослобођењу*, говорио да се у савременом друштву, антагонистички системи на нов начин уједињују и делују кроз тренд техничког прогреса, инструментално - рационалистичког начина мишљења, нетичког коришћења резултата науке и утицаја на сферу инстинктивног и ирационалног у човеку - што је перфидни атак на његов психички интегритет и равнотежу. Тада се јавља "вишак потискивања" и његова "репресивна десублимација", паралише критички дух и успављује друштвени конфликт, чија жестина није смањена, него мултиплификована у својој испреплетености са сукобом према природи. Као излаз из такве ситуације, Маркузе (слично Рихти и Горцу) предлаже културну и глобалну револуцију, да би се у споју слободе, ума и "племенитог ероса" испољиле креативне људске могућности.

⁸ Вујадиновић, Д. (1988) *Теорија радикалних потреба*. Никшић: Универзитетска ријеч

⁹ Фехер, Ф., Хелер, А., Маркуш, Ђ. (1986) *Диктатура над потребама*. Београд: Рад

Првој генерацији "Франкфуртоваца", као еминентна фигура припада и Ерих Фром, који је у подједнакој мери и социолог као и психолог,¹⁰ филозоф и ангажовани хуманистички мислилац. Фром је, на специфичан начин пришао проблему друштвених сукоба и његовим узроцима. "То је човекова судбина да је његова егзистенција заснована на противуречностима, које он мора да решава немајући могућности никад да их до краја реши".¹¹ Када је друштво "ментално нездраво", када у њему владају "социјалне неурозе", јавља се сукоб између социјалног система и потчињених, експлоатисаних група, које се не понашају онако како то он од њих захтева. Да ли ће оне реаговати мржњом, апатијом или стваралачким импулсима, зависи од многих фактора: економских и политичких и од духовне климе у којој људи живе. Плодоносно решење за "здрavo друштво" је: да се људи односе једни према другима са љубављу; да се природа превазиђе стварајући, а не уништавајући и да свако створи свест о своме ја.¹²

Важан изданак критичке теорије друштва је и Јирген Хабермас. У *Прилогу реконструкцији историјског материјализма* износи мишљење да историју људског друштва не треба схватити у смислу који јој је Маркс одредио у *Манифесту*: као историју класних борби, већ као историју прекида и поновног успостављања дијалога. Зато је Хабермас уместо велике револуционарне улоге пролетеријата, видео велику улогу научника који ступају у дијалог. То изводи из уверења да класна борба нема више пресудни значај за савремени капитализам пошто је дошло до стишавања класног конфликта. Међутим, то не значи да су класни конфликти ишчезли из овог друштва, већ да се конфликти везани за приватно економско коришћење капитала скривају иза других конфликта, који се не могу легитимисати као "клас-

¹⁰ Фром је значајни мислилац, који спаја социологију и психоанализу. У том смислу му претходе Сигмунд Фројд и Карл Густав Јунг. Фројд у есеју *Зашто рат*, види пут за регулисање друштвених сукоба, у могућности да их Его усмери путем диктатуре разума и одређених норми које прихвата преко колективне свести (Superego), чиме се - уместо деловања агресивног и рушилачког нагона (Ареса), омогућава каналисање либидиналне енергије кроз њену сублимацију – супротно Јунгу. Јунг није био за сублимацију већ за непосредно испољавање стваралачких ирационалних порива људи кроз масовне покрете. Ако изостану институционални методи друштва за слободан проток позитивних садржаја архетипова (као премордијалних слика сазданих од мнемоничких наслага), за којима се креће колективна подсвест (настала као "надувавање" индивидуалних подсвести), тада њихова енергија прелази на негативну страну архетипа и онда је само питање времена када ће она изазвати озбиљне и непредвидљиве поремећаје у појединцу и друштву, када ће еруптивно ослободити бруталност и насиље, друштвену фрустрацију и оргије колективних побуна.

¹¹ Фром, Е. (1963) *Здрavo друштво*. Београд: Рад, стр.338.

¹² Исто, стр.43-337.

ни конфликти". То су, на пример, конфликти између друштвеног и техничког напретка, расни конфликти, они везани за несразмеру развијености техничког напретка и здравствене заштите и слични. Дошло је до померања класне конфликтности на руб система, тј. у систем јавности којим се управља масовним медијима а као нови и главни друштвени сукоб јавља се сукоб између: друштвеног система и света живота (Хабермас овој израз "свет живота" - "Lebenswelt", преузима од Хусерла и њиме означава свакидашњи живот човека у коме он успоставља непосредне везе са другим људима). Излаз из ове конфронтације види у афирмацији комуникативне рационалности, слободног деловања људи, који у равноправној међусобној комуникацији доносе разумне одлуке утемељене на сагласности, а не на власти. Хабермас је, у *Новој непрегледности*, сматрао да су нови друштвени покрети снага која то може изборити, тј. да се могу борити против колонизације света живота од стране поретка - за комуникативну свакодневну праксу, дискурзивно образовање воље и легитимни консенсус (који се битно разликује од компромиса), неопштећену интерсубјективност и бољи начин живота - сагласан потребама грађана.

Веома близак замисли критичке социологије је Томас Ботмор. Бавио се проблемом друштвених сукоба у делима *Политичка социологија* и *Социологија као друштвена критика*. Од Маркса је прихватио концепт наглашеног сукоба унутар друштва (првенствено класног сукоба), потенцирајући да је класни сукоб исходиште свих социјалних колизија. Разликује тзв. "друштвену демократију" у односу на Веберову "плебисцитарно-лидер-демократију" и Шумпетерову "економску - демократију". По њему, "друштвена демократија" интегрише деловање најбројније друштвене класе (радничке класе) - кроз раднички покрет и друге прогресивне друштвене покрете, који као колективно егзистирање акционог субјекта имају за циљ да разреше бројне социјалне сукобе. У вези са тим, јавља се нова борба буржоазије, која је крцата перфидностима, против тог новог *homo alter-a* у радничкој класи, који свесном акцијом тежи да реши контрадикције и између природе и друштва, села и града, умног и физичког рада etc и врати човека данашњице себи самоме.

Док је за Ботмора кључна карактеристика садашњег времена умножавање друштвених покрета и доминација класног конфликта, дотле Ален Турен заступа гледиште да основни друштвени сукоб више није сукоб између најамног рада и капитала у фабрици, већ се врши померање тежишта друштвених сукоба од класних на сукоб између владајућег апарата и алијенираног народа.¹³ Сукоби се

¹³ Ален Турен припада плејади мислилаца који савремено друштво виде у

распростиру на цело друштво; отуда класна борба прераста у друштвену борбу. Из тога извлачи закључак да су на друштвену и политичку сцену савременог света, ступили нови социјални актери, а да раднички покрет нема више снаге да оспори целину друштвеног поретка. У делу *Глас и поглед* то објашњава променом основа владавине од владавине над организацијом рада на владавину организацијом друштвеног живота и над информацијама. По Турену, трајан средишњи конфликт, посредован друштвеним покретом, води друштвеном развоју. Нови друштвени покрети обухватају све оне који осећају да је њихов колективни интегритет угрожен. Они су организовано колективно деловање (највишег ступња), схваћено као понашање актера (у одређеној конкретно-историјској целини), који се сукобљавају и боре против алијенације ради руковођења историцитетом и ради остваривања самоуправљања. "Историцитет" схвата као укупност модела живљења, а кад говори о самоуправљању, дистанцира се од схватања самоуправљања у оквиру *III интернационале* и третира га у смислу хетеродоминације - права на властити начин живота и властито управљање њиме у смислу самоконтроле над властитим деловањем, акцијом - која је усмерена ка раду на друштву самом - ради алтернативних друштвених промена, тј. ради друштвеног развоја. (Турен друштвени развој схвата управо као стварање алтернативних друштвених целина, које не морају бити прогресивније у односу на оне које су им претходиле).

Интересантан приступ друштвеном сукобу има још један футуролог - Франсоа Перу. За разлику од Вилфреда Парета, који се залагао за примену силе у решавању друштвених сукоба, Перу је био мишљења да се то може постићи тамо где престаје насиље. Није се сложио ни са Вебером, по коме се отпори оних који имају супростављене интересе могу решавати не само насиљем, него и деловањем у складу са легитимним поретком или поштовањем рационалних правила игре; по њему је то најцелисходније учинити дијалогом информисаних и свесних субјеката, заинтересованих за оптимално решење. "Свест се не може редуцирати на друштвену норму и на институционално уређење. Изгледа да напредак не лежи у насилном потискивању конфликта спољашњим средствима, већ у остваривању услова који помажу свим заинтересованима да процене да кон-

развоју ка новом друштву. То ново друштво означавају различитим терминима: за Тофлера је то супериндустријско друштво, за Бела - хипериндустријско (доба краја идеологија), за Коен - постбуржоаско, за Бжежинског - технократско, за Дарендорфа - посткапиталистичко (меритократско), за Голбрајта - друштво изобиља, за Бернхема - менаџерско, за Тинбергена - постиндустријско, за Фурастјеа-терцијарна цивилизација, за Берта - неотехничко доба итд. Сви они сматрају да у том новом типу друштва није више акценат на класном сукобу.

фликт може уродити плодом, а не декретом који доноси власт или конструкција интелектуалне елите".¹⁴

Талкот Парсонс је сматрао могућим (мада не и нужним), ублажавање друштвених сукоба. Проблем друштвених сукоба није био у центру његовог истраживачког рада (њега је више интересовала улога нормативних елемената у социјалној акцији) али га је, ипак, уочио. У свом раду (нпр. у делу *Модерна друштва*), констатовао је сукоб између традиционалних структура и процеса модернизације европског капитализма - изражене кроз привредни развој, развој образовања, облика демократије, политичке културе и слично. Наиме, развојем модерног индустријског друштва, превазилази се класични рационализам и јављају ендогени друштвени сукоби али, уз њих, низ иновација које омогућују процес еволуције и тиме: већу прилагођеност модерног друштва на иманентне сукобе и враћање социјетета у равнотежу. Инсистирање на унутрашњем сукобу у структури западног друштва, на развоју монопола, њиховој тиранији и њиховом супротстављању традиционалном капиталистичком менталитету, укључујући и схватање рационалности из периода либералног капитализма, - у свему томе има елемената марксистичког објашњења. Међутим, на супрот Марксу, за кога је социјална равнотежа била специјални случај неравнотеже, за читав нормативни функционализам, па и за Парсонса, неравнотежа је посебан случај равнотеже система, а процес структуралне промене обрнути процес уравнотежавања.¹⁵ Тенденцију или притисак ка мењању структуре типичних јединица, односно, обрасца односа између две или више структуралних јединица/подсистема (као што су: цивилно друштво, вредности, политика, привреда) у однос који ће бити инкомпатибилан с равнотежом односног дела система, Парсонс назива напоном или напетостима у систему. Уместо овог еуфемистичког израза, Роберт Мертон је систематски примењивао појам "дисфункције" (који се односи на оне посматране последице које умањују прилагођавање и уједначавање система),¹⁶ чиме се чини рез у класичној функционалистичкој теорији и омогућује јој спојивост са теоријом друштвених сукоба.

Мертонов ученик Луис Козер, у настојању да функционализује дисфункције и укаже на потребу толерисања и институционализа-

¹⁴ Перу, Ф. (1986) *За филозофију новог развоја*. Нови Сад: ИРО Матице српске, стр.114.

¹⁵ "Процес структуралне промене може се сматрати обрнутим процесом уравнотежавања" - Парсонс, Т., Шилс, Е., Негел, Е., Питс, Ц. (1969) *Теорије о друштву*. Београд: Вук Караџић, стр.74.

¹⁶ Merton, R. (1965) *Social Theory and Social Structure*. New York (Цитат преузет од Тадић, Љ. (1988) *Наука о политици*. Београд: Рад, стр.101.)

цију друштвених сукоба, полази од теорије "спора" Георга Зимла - представника немачке формалне социологије. По Зимлу, у друштвеној структури, као њени конститутивни елементи, стално се јављају извесне неслоге и спорови проузроковани мржњом или завишћу. Централна његова теза, у једном од поглавља Социологије друштвености, била је да сукоби нису, напосто, разорни чиниоци, јер они - као и друштвена сарадња могу имати своју позитивну улогу - тако што би били у функцији сигурносног вентила у кризним стањима друштва и што би утицали на стварање правила о уређењу заједничког живота. Тиме постају пут којим се стварају облици друштвености. Деструктивни облици сукоба били би само они у којима присутна унутрашња енергија може бити ослобођена искључиво борбом. На тај начин, Зимл скреће пажњу на потребу регулације сукоба. Зимлову теорију је, у Америци, учинио познатом његов следбеник Албион Вудбери Смол. Смол је друштво схватао као подручје социјалних сукоба, али је веровао да се они могу, под контролом државе, ублажити и преиначити у сарадњу.¹⁷ Слично су мислили и његови земљаци Парк и Барцес: сукоб не мора бити разоран - ако се пронађе *modus vivendi* и начин узајамног прилагођавања - путем компромиса.¹⁸ На трагу ове теоријске замисли, Козер упозорава да друштвени сукоби могу конструктивно утицати не само на управљање друштвеним променама, већ и на процесе повезивања друштвених структура. Претпоставке за то су: објективно-деперсонализовање социјалних конфликта и познавање заједничких елемената супротстављених група. Деperсонализација друштвених сукоба је одстрањивање личних елемената из конфликтног односа и ослањање на његов објективни основ, а то је, према Козеру, расподела ретких вредности и добара. (На тај структурални извор сукобљавања указује у радној дефиницији друштвених сукоба. У њој друштвени сукоб одређује као "борбу око вредности и полагања права на ретке положаје, средства и моћ у којој су циљеви противника да неутралишу, онеспособе или униште своје ривале").¹⁹ Тај објективни основ је и критеријум за утврђивање правих конфликта који могу користити као "средство за постизање посебних циљева, средство које се може и напустити ако се покаже да је друго средство више ефикасно. На другој страни, неправи конфликт настаје због агресивних нагона ... циљ овог конфликта, наиме, није конкретни резултат него израз агресивних нагона".²⁰ Они настају у процесу социјализације и

¹⁷ Barnes, E. (1982) *Увод у историју социологије*. Београд: БИГЗ, стр.854.

¹⁸ Тадић. Љ. (1988) *Наука о политици*. Београд: Рад, стр.105.

¹⁹ Coser, L. (1956) *The Functions of Social Conflict*. London: Routledge & Kegan Paul, стр.8.

²⁰ Ibidem, стр.8.

изражавају пражњење напетости оних који се супротстављају (за пример узима сукобе у браку). Постојање сукоба може бити позитиван знак за стабилност односа и само крхке друштвене структуре не могу допустити отворене сукобе, па врше конвертовање конфликта; том супституцијом објекта стварају потенцијал за разорну експлозију. Крути системи не могу повећавати своју прилагођеност на нове услове стварањем нових правила и норми понашања, чиме максимално повећавају опасност од катастрофалног слома. У еластичним друштвима постоји већа толеранција према стварним конфликтима и већа могућност њихове легализације. Тада долази до изражаја захтев утврђивања заједништва противничких тора - који је један од неопходних услова за институционализовани механизам канализације непријатељства помоћу његове нормативне регулације. Овим императивом, идеја о сукобу као ујединитељу супротстављених, постаје још јаснија. Њена се суштина испољава у тежњи за успостављањем равнотеже снага на новој основи, тј. за очувањем постојећег система - чиме Козер испољава своју идеолошку усмереност на *status quo*. Према томе, када Козер говори о позитивној функцији конфликта, он првенствено има у виду тзв. еуфункцију, тј. њен интегративни значај. Зато се може констатовати да он у бити задржава функционалну усмереност и комбинује је са структуралистичким прилазом иако му је био циљ да "образложи неке променљиве, које друге теорије запостављају".²¹

Кризмански прилази друштвеном сукобу са позиција сличним Козеровим, али их сагледава из угла емпиријских истраживања, при чему обелодањује да су се она вршила, углавном, под контролом прагматичних интереса великих организација економске, политичке и војне моћи. Он не даје већи теоријски допринос.²²

Ралф Дарендорф је увидео да се у Козеровој теорији изражавају нека ограничења структурално-функционалистичког промишљања, али ни он у потпуности не одбацује ту оријентацију, сматрајући могућим уклањање њених слабости путем допуне другом мета-теоријом. У прилог овој тези, а ради указивања на недостатке и једностраности тих теорија, конструише њихове упрошћене моделе који се састоје од основних постулата. За теорију друштвене интеграције и равнотеже, то су следеће поставке: 1. свако друштво је релативно трајна и стабилна структура елемената; 2. свако друштво је добро интегрисана структура елемената; 3. то произилази отуд што сваки елемент у друштву има своју функцију; 4. свака друштвена

²¹ Coser, L. (1970) *The Functions of Social Conflict*. New York: The Free Press, стр.11.

²² Трипковић, М. (1992) *Социолошке теорије*. Нови Сад: Инст. за соц. и фил. стр.278.

структура је заснована на сагласности у погледу основних вредности које владају међу њеним члановима; 5. основни појмови који се у овој теорији појављују и помоћу којих се све покушава објаснити су: стабилност, интеграција, функционална координација и консенсус. За теорију друштвених сукоба и принуде основни принципи су: 1. свако друштво је у сваком делу и у свим периодима свога постојања подложно променама, што значи да је друштвена промена свеопшта, а сваки систем нестабилан; 2. свако друштво показује противуречност и сукоб; 3. сваки елеменат у друштву придонosi његовој дезинтеграцији и промени, као што се и сам може мењати; 4. свако друштво је засновано на принуди неких својих чланова од стране других, а тзв. "заједничке" вредности су наметнуте; 5. основне категорије ове теорије су: сукоби, дезинтеграција, нестабилност, промене и принуда.²³ На основу овог поређења, закључио је да оно што се показује као општа сагласност у једном моделу, то се у другом јавља као сукоб интереса и принуда. Пошто је за њега друштво целина састављена од различитих група који се истовремено налазе у сукобу и сарађују, следи да је потребно да интегралистички и конфликтни прилаз чине међусобно-допуњујуће аспекте квалитативно нове анализе структуре глобалних друштава. Могуће је коришћење оних њихових категорија које нису превазиђене (појам улоге, институције, нормe, функције и структуре - с једне стране, као и, с друге стране, појам сукоба, друштвене класе, моћи, власти итд).

Критикујући како структурал-функционалну, тако и марксистичку теорију, Дарендорф сматра да ниједна од њих, узета засебно, није у стању да објасни сложену и специфичну структуру новог типа друштва. Дакле, са позиција неолиберализма и он и Козер се критички односе према класичном функционализму (који је сукобе посматрао као аномију и поремаћај), сматрајући да свако друштво перманентно производи антагонизме који се могу регулисати али не и решити. Дарендорф уважава Марксово становиште о друштву као историјски структурисаном и противуречном тоталитету и о друштвеним сукобима као динамичком чиниоцу друштвене структуре. Али, како је мишљења да је Маркс изнео идеје које вуку ка редукцији свих врста друштвених сукоба на класне, сматра да исказе у којима су оне присутне треба уклонити из теорије социјалних сукоба, као и: исказе који неоправдано претпостављају нераскидиве везе између класних сукоба и револуције и, такође, ставове који приватну својину постављају као универзално-важећи критеријум за разликовање основних класа. За њега, "класе нису повезане са приватном

²³ Dahrendorf, R. (1959) *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul, стр.159-163.

својином, већ ... (је - примедба РП) њихова одредница - власт и сама њена расподела".²⁴ Зато класе имају различите манифестне интересе за које се боре свесно и организовано (као Марксова "класа за себе" - што их разликује од квази група). Сматра да се *differentia specifica* класе може извести из чињенице да су оне конфликтне групе - да имају плус и минус страну. Следствено томе, долази до консенквенције да се класа диференцира према учешћу или искључености из вршења власти. Притом, избегава расправу о "крајним узроцима власти у друштву," пошто таква разматрања обично воде метафизичким спекулацијама разних врста. Ипак, није разумљиво зашто не даје чвршће утемељење власти, које траже сами постулати теорије. Он не жели да прихвати марксистичко решење овог проблема - којим се односи владања и поковања везују за продукционе односе, нити функционалистичко - да се извор власти налази у потреби система да чува језгро основних вредности и остварује циљеве одређене културом. Покушао је да друштвене основе владања протумачи потребом одржавања система друштвених неједнакости. Корене неједнакости видео је у дискриминирајућој природи друштвених норми и друштвених санкција које их прате - што је повезао са структурама власти и закључио да су те структуре власти одговорне за неједнаку расподелу друштвених награда и друштвеног угледа, да је власт увек удружена с друштвеним положајима и улогама. Међутим, ни ово комбиновање елемената марксистичке и функционалистичке теорије у објашњавању поретка неједнакости не отвара поље задовољавајућег испитивања опречних интереса од стране теорије сукоба. Тако је произишао његов став да у напредном друштву постоје различити "савези власти" (као што су држава, индустријско предузеће) унутар којих је власт различито распоређена због чега постоје различити интереси и конфликти, али да држава и индустријско предузеће нису више основна изворишта друштвеног сукобљавања. Зато тврди да класни конфликт још постоји али је његов утицај ограничен на институционално подручје индустрије. Изван индустрије, буржоазија и пролетеријат нису више носиоци друштвеног конфликта. Не постоји удруживање конфликтних група из индустрије са другим конфликтним групама у друштву, па изостаје фронтални сукоб дуж централне осе друштвене структуре. Дарендорф подвлачи потребу да модерно друштво које је прожето унутрашњом различитошћу треба да оживи ситуацију креативног друштвеног сукоба. Оно што Дарендорфовом прилогу промишљања друштвених сукоба даје статус оригиналног и незаобилазног прилога је управо то проширивање сазнања о промен-

²⁴ Dahrendorf, R. (1959) *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul, стр.159-163.

љивом и конфликтном ткиву модерних индустријских друштава и његово динамизирање друштвене моћи као и указивање: да решавање друштвених сукоба у смислу њихове елиминације није могуће, већ само разрешавање специфичних спорних питања; да потискивање сукоба "на дужи рок", такође, није изводљиво; да регулисање сукоба не усмерава кретање у правцу катастрофичног рушења, него постепеног мењања друштвене структуре - јер смањује изгледе за избијање изненадних ломова - смањивањем жестине сукоба; затим, занимљиво је његово указивање да су за то потребна најмање три чиниоца: да обе супротстављене стране признају реалност конфликтне ситуације, да су конфликтне групе организоване и да се противници слажу око одређених "правила игре"; прихватљиво је и указивање да се могу применити разни облици регулисања сукоба: измирење сукобљених страна путем деловања одређених институција које утврђују оквир за расправу и одлуке о спорним питањима - зато је могуће тврђење да ефикасном регулацијом друштвени сукоб може постати елемент регуларности света који се стално мења. Значи, Дарендорф је, поред извесних слабости, рационално анализирао друштвени сукоб и дао систематичну критику водећих теорија о њима, чиме је битно допринео развоју теорије друштвених сукоба.

Иако је обимна, замршена и хетерогена изворна литература у којој су се градили различити социолошки прилази проблему друштвених сукоба, може се закључити да она - уколико јој се не приђе као пукој суми сукцесивног и одељеног мишљења - представља интересантан и инспиративан дијалог, у коме се кристалише и испољава одређени континуитет рационалног промишљања и њихова комплементарност. Тако ће утопистичка оријентација, која је социјално детерминисана (која није илузорно, идеолошки или негативно постављена), помоћи да се не препустимо песимистичким виђењима друштвених сукоба и инструменталној рационалности већ да пронађемо мост између објективних констатација о њима и оног што је за њих могуће а још неостварено исходиште; футуролози нам говоре о препознавању позитивно-новог у постојећим условима друштвених антагонизама; "критичка теорија" - о плурализму субјеката који ће се ухватити у коштац са постојећим друштвеним противуречјима или о борби света живота (нпр. света рада) с' поретком власти за легитимни консенсус, за неоштећену људску интересубјективност и бољи квалитет свакодневног живота; постмодернисти се концентришу на сукоб са постојећим поретком правила рационалности и на ангажовану интервенцију путем деконструкције; "разумевајуће" социолошко усмерење упозорава да одеђени друштвени сукоби - као што су религијски - не могу позитивистички да се изучавају и да би тражење узрочног низа на том пољу била чиста бесмислица јер они имају и свој специфични унутрашњи смисао; феноменолошко - упу-

ћује на могућност постепеног продирања ка оном најдубљем и суштинском у њима; структуралистичко - оријентише ка тражењу и оног инваријантног у организацији делова структурне целине, која има битни утицај на њих; функционалистичко - потенцира консенсус; конфликтно - наглашава становиште о друштву као историјско-структурисаном и противречном тоталитету и о социјалним сукобима као динамичком чиниоцу друштвене структуре; теорије о индустријском и постиндустријском друштву говоре о новим облицима друштвених сукоба; неолибералисти указују на могућност и начине регулисања друштвених сукоба за активирање њихових стваралачких потенцијала итд.

Према томе, коришћењем оног што није једнострано и превазиђено у постојећим теоријама, као и актуализацијом њихових рационалних језгара, могуће је дати генетичко, конкретно-историјско, структурално, функционалистичко, свестрано и суштинско објашњење друштвених сукоба и, на основу тога, предвиђати тенденције даљег тока њиховог постојања.

Radmila Pajić, Guča

REFLECTIONS ON SOCIAL CONFLICTS IN SOCIOLOGICAL THEORIES

Summary

A starting point is an observation that there is no synthetic-systematic theory of social conflicts. Still, in order to provide for their more comprehensive consideration, it is feasible to confront specific conflictological conceptions held by the representatives of different sociological orientations, with a final effect to show in an illustrative manner complementary opinions on this substantial social phenomenon. By avoiding the use of anything one-sided or obsolescent in the existing theories, and by actualizing their rational cores, it is possible to generate a genetic, concrete-historical, structural, functionalistic, universal and essential explanation of social conflicts which can be used to predict the tendencies of their further course of development.

Key words: social conflicts, sociological theories, Budapest School, critical theory of society, Marxist theory, functionalistic theory.